

Az újságíró

MILENA JESENSKÁ

Mintegy akarától függetlenül került az irodalomtörténetbe. Korántsem kitűnő riportjainak, hanem ama híres szenvedélynek köszönhetően, amelyet a 20. század egyik legnagyobb írója táplált iránta. A *Levelek Milenához* már megjelenése idején irodalmi szenzációt jelentett.

Természetesen Franz Kafkáról van szó, aki harminchét éves, amikor szerelmi története Milena Jesenskával elkezdődik. A férfi ekkor már háromszor bontott jegyességet, s mindenre készen állt. Igyekezett meggyőzni Milenát, hogy váljon el a férjétől. Jóformán naponta írt leveleiben két esztendőn át számolt be érzelmeiről, vágyairól, aggodalmairól és félelmeiről. A nő számára mindez életének egy fontos epizódja, de végtére is csak epizód maradt.

„Novinářka” In Mariusz Surosz: *Pepici. Dramatické století Čechů polským ořima*. Praha, Plus, 2011, 59–78.

Kafka rövid életében a legnagyobb szenvedély, amit valaha nő iránt érzett.

Milena Bécsben, 1920-ban döntött úgy, hogy meglátogatja a meráni szanatóriumot, hogy megismerkedjen az íróval, aki betöltötte képzeletét. A Jesenský család egyetlen gyermeke ekkortájt huszonnégy éves, és már jelentékeny élettapasztalattal bírt. Fiútestvére röviddel születése után meghalt, és tizenhat éves, amikor édesanyja hosszú évek betegsége után elhunyt.

Az apa, Jan Jesenský határozott és kérlelhetetlen személyiség. Szegény családból származott, tanulmányai révén igyekezett felemelkedni, hogy biztos társadalmi helyzetre tegyen szert. Ezért is választotta az orvosi tanulmányokat. Diákként munkából tartotta fenn magát – egy időben hordárként dolgozott a prágai pályaudvarokon. Majd amikor rájött, hogy jövedelmezőbb foglalkozást is űzhet, megtanult hegedülni, játszott

lokálokban és utcán, vagy lakodal-
makon, akár temetésen is.

Házassága Milena Hejzlarovával lehetővé tette számára, hogy rendelőt nyisson és orvosi hivatásból tartsa fenn a családot. Feledésre ítélte a régi szegénységét, elegáns polgár lett. Családi körben viszont hűvös maradt – az alig gondoskodó, de megfellebezhetetlen tekintélyű atya. A tűzhely mellett zsörtölődő feleségével szemben kollégáinak asztaltársaságát részesítette előnyben.

Jan Jesenský imádta a kislányát, noha ezt aligha érezte vele. Lévén gyakorlatias apa, elsősorban a jövőjére gondolt, ezért is küldte gyermekét az első prágai leánygimnáziumba. A neves, exkluzív MINERVA falai között Milenának a jövő orvosi tanulmányaihoz szükséges alapokat kellett volna elsajátítania. Ám az atya nem számított arra, hogy ez az iskola, mikor leánya látogatta, immáron éppenséggel a modern nő feminista-képzőjének számított, ahonnan az érettségizettek többnyire független nőkként kerültek ki. De lehet-e ezen csodálkozni – amikor Minerva eleve a bölcsesség, a tudomány, a művészetek és az irodalom római istennőjét idézte meg?

Majd mivel az volt az óhaja, hogy a leánya jártasságra tegyen szert a gyógyítás gyakorlatában, a rendelőjében – nem kifejezetten önkén-

tes – nővérként foglalkoztatta. Az I. világháború kitörése után számos, frontsérülést szerzett katona kereste fel a rendelőt. Milena nehezen viselte a sérülések látványát, nem csoda, ha igyekezett kerülni a kötözést és a különféle orvosi beavatkozásokat. Atyja abban bízott, hogy leánya idővel majd csak megszokja a vér, az amputált tagok és az torz arcok látványát. De hiába, nem szokott hozzá. Néhány hónap múltán búcsút mondott az orvostudománynak.

Jan Jesenský időnként igyekezett jótanácsokkal nevelni – több-kevesebb sikerrel. De hogy pórázon tartsa és a nézeteinek megfelelő nevelést biztosítson leányának, nem spórolt meg egy-egy fülest sem. Egyre kevésbé értette meg a felnőtt-sorba került, függetlenségre vágyó hajadont, akinek a viselkedése – szerinte – átlépte az észszerűség határait. Milena viszont már képtelen volt eljátszania édesanyjának – minden függetlenséget nélkülöző – szerepét. És amikor életében először igazán szerelmes lett, nem a józan eszére hallgatva mérlegelte, hogy mit tehet, és mit nem egy jó házból való úrilány. A konvenciókra pedig fűtyült.

Érzelmeinek célkeresztjébe Ernst Pollak került. Amikor atyja tudomására jutott, hogy Milena egy olyan személlyel léphet frigyre, akinek a kizárólagos érdeklődése a filozófia és az irodalom között oszcillál, tehát

nyilván minimális szinten sem tud majd szolid egzisztenciát biztosítani egy család számára, arra számított, hogy leánya ismét valami szerencsétlenséget hoz a fejére.

A lánya eközben feltétel nélkül átadta magát szerelmének. Teherbe esett – és megszakította a terhességét. Ezzel végképp betelt a pohár. Jesenský radikális lépésre szánta el magát, megtiltotta leányának, hogy találkozzék Pollakkal. A szerelmes leány öngyilkosságot kísérelt meg, sikertelenül. Ekkor az atya a Prága melletti Veleslavínban, a pszichiátriai intézet zárt osztályán rendelt el számára kezelést. Milena közel tíz hónapot töltött az intézetben.

1918 márciusában az atya engedélyezte számára, hogy hazatérjen Prágába. Milena az alkalmat kihasználva nyomban a szerelméhez rohant. Ernst kívárta, hogy visszatérjen. Jesenský kénytelen volt beismerni a vereségét, és letette a fegyvert. Kénytelen-kelletlen beleegyezett a házasságba. Ám hogy megőrizze a külsőségeket, ragaszkodott hozzá, hogy a fiatalok jegyességet kössenek. Milena és a jövődöbeli hitvese számára egy előírt napon és órában egy rövidke találkozás engedélyezett, egy nagynéni házában, annak szigorú felügyelete mellett. Az apai nagynéni kérlelhetetlennek bizonyult. Ha el is hagyta a helyiséget,

ahol a fiatalok tartózkodtak, röpketávollétei soha nem hagytak több időt egy-két jegyesi csóknál. Képtelen volt nagyvonalúbb lenni.

Az esküvő után a fiatalok Bécsbe költöztek, hogy így tegyenek eleget egy további atyai követelménynek. Jesenský nem óhajtotta továbbra is leánya szeszélyének kitenni a nevét, s így próbálta jóvátenni a szégyent, amelyet véleménye szerint Pollak hozott a családra.

Bécs idegen volt Milena számára, ahol senkit sem ismert. Ugyanakkor újdonsült hitvesében sajátos tulajdonságok jelentkeztek, amelyek a férj szerepében diszkvalifikálták Pollakot. Szerfelett nagyvonalú életet éltek, már a kezdet kezdetén felélték a hozományt. Kénytelenek voltak átköltözni egy kisebb, olcsóbb lakásba. Ám Ernst tündökölt a bécsi irodalmi életben, annak ellenére, hogy semmit nem írt. Franz Werfel, Willy Haas, Hermann Broch és Franz Blei alkották kávéházi társaságának magját, akikkel éjt nappá téve az egzisztencia problémáival foglalkoztak. Az éjszakai viták a kávéházi zárás után az ifjú pár lakásán folytatódtak. A kezdeti lelkesedés után Milenát mindez már fárasztotta, csakúgy mint Willy Haas szüntelen bókjai, amelyek keretében hol a 16–17. századi nemesasszonyok portréihoz, hol Stendhal valamely hősnőjéhez találtatott hasonlatosnak. A mesebeli szerelmi történet kezdete – egy-

ben az apai hatalom elleni lázadás – pusztán romantikus prólógusnak bizonyult egy meglehetősen prózai szerephez, amelyet a férje nyújtott számára.

Végül Ernst egy bankhoz szerződött, de hivatalnoki minőségében sem volt képes a keresetéből gazdálkodni. Háztartásukat eluralta az ínség. Milena az alapvető kiadások fedezése végett munkára kényszerült. A cseh nyelvtanítás lett az egyik kereseti forrása. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását, illetve Csehszlovákia megalakulását követően ugyanis számos bécsi nagyvállalkozó találta gyárát – váratlanul és felkészületlenül – egy új országban. Mindennapos gondjukká vált, hogy megbirkózzanak egy különös nyelvvel, ha folytatni akarták vállalkozásukat, netalán a csehszlovák állampolgárságot kívánták megszerezni. Ahhoz volt ez hasonlatos, ahogy annak idején a prágai pályaudvaron Jesenský küzködött a poggyászokkal. A házások hétköznapijait a kimerültség és az egyre gyakoribb konfliktusok töltötték ki. Ezért történhetett, hogy az egykor kedves és rokonszenves Blei egy ízben igencsak szarkasztikus megállapítást engedett meg magának: „*Ma megint úgy néznek ki, mint hat kötet Dosztojevskij.*”¹

A reménytelen szegénység lopásig vezetett. Milena az egyik lakásból, ahol tanított, ékszer csent el,

amelyet a bizományiban hagyott. A pénzt azonnal elegáns költekezésre fordította. A kávéházban halhatlan nagy lelkesedést váltott ki. Majd, mintha mi sem történt volna, jelentkezett a rendőrségen és bevallotta tettét. Az esetet sikerült titokban tartani: Jan Jesenský folyósította a megfelelő összeget, így az ékszer visszajuttott a tulajdonosához.

Milena ekkor kezdett írni, rövid cikkeket és tárcákat, amelyeket a prágai *Tribuna* számára küldött, ugyanis ott dolgozott az egyik volt Minervás osztálytársnője. Néhány hét múltán meg is jelentek az írások. Örömét hitvesével is megosztotta, aki olvastuk nyomán csak ironikusan nevetett. Ez mélységesen sértette Milenát. S mintha a dolog még nem lenne elég, férje a szeretőjét is bemutatta otthonukban, miközben előadást tartott a modern házasság és partnerkapcsolatok mibenlétéről. Egy darabig így éltek, hármásban egy fedél alatt.

Már Bécsben történt, hogy Milena elolvasta Franz Kafka egyik elbeszélését. A szokatlan próza megérintette az érzékenységét. Elhatározta, hogy lefordítja *Az ítéletet*, *Az átváltozást*, *A fűtőt*. És az *Amerika* első fejezetét.

Az elkészült fordítást egy prágai kiadó számára küldte, ám nagy meglepetésére választ – a szerzőtől ka-

pott. Kafka nem volt elragadtatva. Ismerte a cseh nyelvet, legalábbis értette, és fenntartásai voltak a fordítással kapcsolatban. A kedvesezett Milena úgy döntött, hogy találkozókat kér az írótól. A *Per* szerzője ez idő tájt éppen egy Bécs melletti szanatóriumban tartózkodott. Rövid találkozó – és hosszú, kölcsönös elvárászlódás. Frank – ahogyan a nő nevezte – eluralkodott Milena érzelmein. A férfi kezdetben így szólította meg leveleiben: „Kedves Milena asszony...”, majd ahogy idővel közeledni kezdtek egymáshoz, már gyengédséggel: „Milena, ...”. És bárhol tartózkodott, mindenhol küldte a leveleit, és várta a választ – s roppant csalódott volt, ha késett a levél. Kafka szenvedélyes szerelemre lobbant Milena iránt.

„Miért nem lehetek például a szobádban szekrény, mint boldog bútordarab, amely Téged bámulhat, mikor a karosszékedben, vagy az íróasztalnál ülsz, vagy fekszel, vagy amikor alszol.”²

Munkahelyén is titokban olvasgatta a leveleit, ugyanazt többször, vagy éppen kitalált bizonyos szavakat – kizárólag az ő számára.

„Ha írok Neked, akkor előtte és utána szó sem lehet alvásról; ha nem írok, akkor legalább felszínesen, óránként alszom egy kicsit. Ha nem írok, csak fáradt szomorú és súlyos vagyok; ha írok, széttép a

nyugtalanosság és a félelem. Ez úgy van, hogy kölcsönösen részvétet koldulunk egymástól [...]”

„A részletekre alig emlékszem, csak azt tudom még, hogy folyvást átmentünk egymásba, én Te voltam, Te pedig én. Végül valamiképpen meggyulladtál [...]”³

Kafka elolvasta Milena minden cikkét, és – férjétől eltérően – kifejezte elismerését. S vajon a nő? Meglehetősen korán felismerte, hogy Frank valójában képtelen élni, amint azt Max Brodnak is megírta.⁴ A további találkozások folyamán, Bécsben, illetve a határmenti kisvárosban, Gmündben (Milena számára nem kis gondot jelentett csehszlovák vízumot szerezni), Kafka már kevésbé lebilincselő benyomást keltett: voltaképpen szörszálhasogató és gyenge alak, aki nem tud az életében rendet rakni.

Milena csodálkozva, s nem csekély megrökönyödéssel figyelte azt a jelenetet, amikor Kafka egy koldusnak óhajtott alamizsnát adni; elhatározta, hogy egy koronát ad. Ugyanakkor kizárólag kétkoronásokat talált a zsebeiben, ezért megkérdezte a koldusasszonyt, hogy tudna-e visszaadni. Amikor kiderült, hogy a koldusnak nincs annyi pénze, megpróbálta valahol felváltani a pénzt – de végül engedett Milena nyomásának, s nagy kelleetlenül adta át az asszonynak az osztrák kétkoronást. Majd a rákövetkező, igencsak kusza

levelében igyekezett döntését megmagyarázni.

Milena huszonnégy éves volt, amikor megismerkedett Franz Kafkával. Nem illettek össze, de két esztendő múltán, mikor kapcsolatuk lazult (Kafka ismét magázta őt), megérezte a férfi hiányát. Még hosszú időn át járta a postát a lassan elmaradozó levelekért, amelyek *poste restante* érkeztek (hiszen férje elől titkolta a kapcsolatukat). Házassága Pollakkal közben szétesett, ugyanakkor Milena továbbra is küldte írásait Prágába a divatról, tárcákat és tanácsokat a nők számára.

Franz Kafka 1924. június 3-án bekövetkezett halála után Milena nekrológot írt róla:

„Félénk volt, zárkózott, szelíd és jólelkű, de fájdalmas, kegyetlen könyveket írt. A világban mindenütt démonokat látott, amelyek pusztítják, szétépik a védtelen embert. Túlságosan is tisztán látott, túlságosan bölcs volt, hogy élni tudott volna, túlságosan gyenge, hogy harcoljon. Az olyan szép és nemes emberek gyengesége ez, akik nem merik vállalni a harcot az értelmetlenséggel, a szeretetnélküliséggel, az intellektuális hazugsággal szemben, mint akik előre tudják, hogy tehetetlenek és úgy szenvednek vereséget, hogy szégyellnek győzni.”⁵

Az élet viszont nem állt meg. Milena két szobát albérletbe adott. Az egyik albérlője egy bizonyos Franz Xaver

Schaffgotsch gróf volt, egy arisztokrata család vonzó, fiatal és meggyőződésekommunista sarja. A háború alatt orosz fogságba esett, ahol naiv illúziók ébredtek benne a kommunista eszmék iránt. Még a bolsevik forradalomban is részt vett, talán még komisszár is volt. Milena közel került hozzá, s közben balos nézeteke is átvett tőle. Általában is eljött a politikai elkötelezettség ideje. Végre elhagyta Bécsset – amely amúgy sem állt közel a szívéhez –, s egy barátnője meghívására, Schaffgotsch kíséretében, Drezdába távozott. Egy nyugodt, ám unalmas év után a hazatérés mellett döntött.

Prága 1925-ben pompás képet nyújtott. A város alig veszített évszázados arculatából, ugyanakkor friss források törtek fel egy rendkívüli generáció révén, amely éppen akkor tűnt fel a művészet láthatárán, s már éreztette rendhagyó erejének kisugárzását. Teige, Nezval, Seifert, Biebl, Hałas, Vančura, Toyen, Štyrský, Šíma, természetesen a Čapek fivérek, Zrzavý, Peroutka és még sokan, sokan mások. S bármelyikükkel találkozni lehetett az utcán, a kávéházakban, akárhol. Milena viharos gyorsasággal vetette magát a bohém társaságba, s ugyanilyen gyorsan szerzett odaadó rajongókat, éppen úgy, mint örök ellenségeket. Az első pillanattól arra törekedett, hogy a gróft bevezesse

az új csehszlovák főváros szépségeinek élvezetébe. A gróf amúgy nem beszélt az új államnyelvet, s pont úgy érezte magát, mint Milena Bécsben – idegenként. Milena viszont ettől eltekintett, és igyekezett élvezni az életet. Nem csoda, ha a szerencsétlen gróf elnyerte a meglehetősen ironikus „Wo ist Milena?” előnevet, miután ezt lehetett a leggyakrabban hallani tőle. Amint belépett egy kávéházba, s észrevette a többé-kevésbé ismerős arcokat, nyomban feltette a tőle megszokott egyetlen és kizárólagos kérdést: „Hol van Milena?”⁶ Egy ilyen kapcsolat aligha tartható fenn sokáig. Egy szép napon, bizonyára elhagyatottságában, a gróf fogta magát, elhagyta Prágát és Milenát, aki viszont igyekezett kárpótolni magát a borzalmas bécsi évekéért.

Milena Prága Smíchov negyedében telepedett le. Noha apja felajánlotta, hogy hozzáköltözhet, ehhez azonban csöppet sem fűlt a foga. Gyönyörű nő volt, kivételesen pompás alkattal. Egy pillanatig sem panaszkodhatott, hogy nem érdeklődnek iránta a férfiak. Az egyik legkitartóbb udvarlónak Jaromír Krejcar mutatkozott – egy tehetséges, alig harmincegy éves építész, szerkesztő és könyvkiadó. Az első olyan rajongójának bizonyult, akit az atya is hajlandó volt elfogadni. Jesenský úrnak igen határozott elképzelései voltak, különösen a nemzetiségi kérdések terén. Szemében a német

ellenségnek számított – a zsidó megelátkozottnak. S hön szeretett leányának minden eddigi partnere a két feltétel közül legalább az egyiknek elegett tett. Az új kérő tehát az atya számára mindenképpen ideálisnak mutatkozott, ráadásul még egy további aduval bírt: rendes, sőt jólvelmező állással. Így végtére nem is volt csoda, hogy amikor Krejcar megkérte leányának kezét, boldogan adta áldását rájuk. 1927-ben tehát Milena (aki immár elvált Pollaktól) másodjára is kimondhatta a boldogító igent. Az elkövetkező pár évre később is úgy emlékezett, mint életének legszebb időszakára.

Különböző szerkesztőségek számára dolgozott, két évig a *Pestrý týden* (*Színes hét*) főszerkesztőjeként. A lap számára avantgárd irányt igyekezett szabni, ám nem sikerült megfelelő nagyságú olvasóközönségre szert tenni, így távoznia kellett. A sors könyörtelenül benyújtotta a számlát a felhőtlen, ám kurta boldogságért. A párhónapos várandós Milena síkirándulásra szánta magát, ahol azonban kifícamította a térdét. Noha több orvoshoz fordult, azok viszont csak a terhesség számlájára írták a fájdalmakat, amelyek idővel egyre erősödtek. Enyhet csupán az egyre nagyobb adag morfium nyújtott.

Terhességének nyolcadik hónapjában az orvosok baljós diagnózist

állapítottak meg: vérmérgezést. Milena állapotát reménytelennek ítélték. Megjelent a kórházban atyja is, akit a leánya először látott könyvekkel a szemében. Mégis sikerült kivárni a szülést, így jött a világra kisleánya: Jana.

Meglepetést okozott a kor legnevesebb szakorvosa számára is, akit atyja kért fel a kezelésére, hogy Milena állapota javult. Átvészelte a betegséget, de megmaradt a morfiumfüggőség, a lelki széthullottság és térdének meggyengülése – élete végéig erősen bicegett. Krejcar türelmesen viselte kedélyhullámzásainak szélsőségeit. Ő viszont a kábítószer rabja lett. Kudarcba fulladtak erőfeszítései, hogy felhagyjon a droggal. Nem segített sem a klinikai kezelés, sem az otthoni elszigeteltség. A szenvedély győzött fölötte. Ráadásul keresztetének nagy részét is a drogokba ölte. Milena nem tudta elviselni a sérültséget. Megkeseredett.

Ez idő tájt ment át a *Lidové noviny* (*Népújság*) szerkesztőségéhez, amelyet éppen barátai, a korabeli cseh újságírás csillagai irányítottak: Karel Čapek és Ferdinand Peroutka. A változást Milena balos nézetei indokolták, amelyeket a *Národní noviny* – t. i. előző munkahelyének – szerkesztői nem tűrtek. Čapek és Peroutka irányítása mellett a női rovatot vezette, de különösebb hivatásérzet nélkül.

A munka és a család fölött is a függőség ült diadalt. 1931-ben belépett a Csehszlovák Kommunista Pártba, és igen komolyan vette tagsági kötelezettségeit. Ekkor kezdett írni a *Tvorba* és a *Svět práce* (*Alkotás, illetve A Munka Világa*) számára is. Nem pusztán csábító víziók vonzották a párthoz. A korra vonatkozóan a baloldali európai értelmiségiek igen impozáns névsorát lehetne összeállítani. Kezdetben a férjével mérlegeltek, hová menjenek, így azt is, hogy a Szovjetunióba távozzanak a szocializmust építeni. A terv végrehajtására már nem került sor. A házasságuk immár válságba jutott. Jaromír 1934-ben egyedül távozott, megeléglően a felesége drog-függőségét – noha ő sem volt egészen vétlen. Ekkor már más nőkkel voltak kalandjai.

Merész építészeti terveit viszont valóban a Szovjetunióban kívánta megvalósítani. A szakmai tervek azonban mind füstbe mentek: a szovjet hivatalokkal sehogyan sem boldogult. Miután elváltak Milenával, elvette az orosz tolmácsnőt, Rivát, akit a szovjet hivatalok osztottak mellé. Mindkettejüknek sikerült megúszni a sztálini tisztogatásokat, és 1936-ban visszatértek Prágába a hön áhított munkás-paraszt paradicsomból. Krejcar ezzel végleg kigyógyult a varázserejű kommunizusból.

Visszatérte után néhányszor találkozott Milenával, s mesélt neki ar-

ról, hogy milyen is tulajdonképpen a szovjet valóság. Elképzelhető, hogy szavai nem találtak süket fülekre. Milena kilépett a CSKP-ból. Csehszlovákiában a moszkvai perek hírére sokan kiábrándultan fordultak el a párttól.

Milena búcsúja a párttól romantikus előadásban is tálalható. Ekkoriban ugyanis egy Evžen Klinger nevű kommunista újságíróval állt közelebbi érzelmi kapcsolatban. Együtt éltek és dolgoztak. Egy szép napon azonban a *Svět práce* főszerkesztője arra kérte, hogy szakítson Klingerrel, miután az utóbbi időben trockista nézetekre figyeltek fel a partnerénél. Milena szó szerint felpofozta a főszerkesztőt, s igen erélyesen vágta rá a szerkesztőség ajtaját. Soha többé nem tért vissza.

Egy évig alkalmi munkákból tartotta fenn magát. A pénznek majdnem mindig híján volt, és hasonló gyakorisággal adta át magát a morfiumnak. Milena, aki egykor kifejezetten értékelte a nagyvilági divatot, és annak módja szerint öltözködött, most soványan bicegett Prága utcáin, kopott felöltőkben és kitaposott cipőkben. A helyzet 1937-ben végre javulni kezdett. Ferdinand Peroutka Klingerrel együtt alkalmazta mindkettejüket a neves *Prítomnost (Jelenlét)* című lapjánál – és új feladatokat nyújtott számára. Úgy vél-

te, hogy csak az idejét és tehetségét fecsérli, ha női rovatok vagy önéletrajzi tárcák szerkesztésével bajlódik. Milena ezúttal valódi újságírói munkára összpontosíthatta figyelmét.

A Köztársaságon eluralkodott a nyugtalanság. A nyugati területeken a szudétanémetek egyre hangosabb megnyilvánulásai növelték a feszültséget – ugyanakkor a berlini vezetés szüntelenül provokálta a csehszlovák hivatalokat. Milena világosan megértette, hogy egy korszak véget ért, s hogy az újonnan formálódó korban nincs helye a gyengeségnek. Véglegesen búcsút mondott a drogoknak. És az ösztönei nem csalták meg. Peroutka a határvidékre küldte ki tudósítani, s valóban riasztó élményekről számolt be. Látta a nemzetiségre való tekintet nélkül sakkban tartott lakosságot, amelynek nagyobb részét lehengerelte a hitleri propaganda; a megfélemlített szülőket, akik gyermekeik cseh- és zsidóellenes gaztetteit tétlenül nézték – gyakran éppen azért tehetetlenül, mert nem támogatták a náciakat, viszont a szembeszűléshez nem volt elég bátorságuk; látta a terrorizált vidéket, a brutalitást mindazok ellen, akik igyekeztek lojálisak maradni Csehszlovákia iránt; s látta azt is, hogyan tagadják ki a szülők a lányokat, akik némethez mentek férjhez.

Ekkoriban írt tudósításai ma már az újságírás történetének külön fejezetét alkotják.

1938 – München, az árulás, a magatehetetlenség éve. Milena a tudósítói szerepet a politikai kommentátor tollára váltotta fel. Számára a müncheni feltételek elfogadása a nemzet erkölcsi gerincének megroppanását jelentette.

Eljött az idő, amikor a bátorság felértékelődött, tekintettel a könnyen előrelátható események folyamára. A kor számos jeles publicistája elhagyta az országot, megrettenve a várható náci repressziótól – vagy óvatosabbra igyekezett hangolni nézetei kifejezését. Milena viszont teljes mértékben osztotta Peroutka elképzeléseit, s mellette maradt jobb kezeként, megbecsült kommentátorként. Amikor az év végén elhunyt Karel Čapek, Milena számolt be az utolsó napjairól. Čapek a Köztársaság önálló intézményének számított: jelentős mértékben járult hozzá egy demokratikus állam sajátos légkörének és étoszának megformálásához: halálát a csehek többsége, Milenát beleértve, a közelgő végzet előjelének tekintette.

Jesenská így írt:

„A franciák barátságának elvesztése, a Marseilles-be mint a demokratikus szabadság himnuszába vetett hit elvesztése, a hegyek és a határok elvesztése, a megbénult nemzet, a költő magatehetetlen bezártsága, és az összeomló ház robaja, a száguldás a szakadék felé, és ahogy némely csehek újfajta, megszégyenítő módon

beszélnek saját honukról. Mindez különösen pusztító az olyan ember szívének, akinek volt hite az életben, hite, hogy építsen, alkosson, munkádkodjék. [...]

Nem harcolt. Nem verekedett. Nem küzdött. Megszűnt lélegezni, egyszerűen megszűnt élni. Aki akarja, higgye el, hogy tüdőgyulladásban halt meg.”⁷

1939. március 15. Komor télies nap. A vastag felhőtakaróból óriási hópelyhek szállnak alá. Az utcák tele autókkal, tankokkal és német katonákkal teli teherautókkal. Kora reggel óta tartott a körbenyírt ország – gyakorlatilag puska- és kézgyújtás nélküli – megszállása. Délelőtt a *Přítomnost* újságírói a kávéházban gyűltek össze. A jövőt tették mérlegre. Peroutka azon a véleményen volt, hogy amilyen sokáig csak lehet, folytatni kell a rendes tevékenységüket, akár a német cenzúra megszorított körülményei között is. Néhány nap múlva letartóztatták, majd két hét múlva váratlanul szabadon engedték – Milena nyilvánosságra jutott cikkei még erőteljesebb reflexiókat mutatnak, a bátorságot voltak hivatva növelni. Csatlakozott a földalatti mozgalomhoz. Az illegálisan kiadott *V boj* (*Harcban*) számára kezdett írni, és a lakásában menedéket nyújtott az üldözöttek számára. Sokezren elmenekültek Csehországból, számosan Lengyelországon keresztül, beleértve Evžen Klingert is. Milena megígérte neki, hogy maga is rövidesen

az emigrációt választja. Ám mégsem tartotta meg a szavát. Otthon maradt a tízéves kislányával, noha Evžen közvetítő útján is kérlelte, hogy meneküljön – és megvárja.

Az első hónapokat követően annyira stabilizálódott a helyzet, hogy Milena úgy döntött, nyaralásra küldi a kislányát – röviddel utóbb maga is követte a Medlov-környéki halastavakhoz. Közös nyaralóházban laktak Jaromír és Riva Krejčárákkal. Milena baráti viszonyban maradt volt férjével, aki hálás volt, amiért a felesége gondját viselte, amikor szívinfark-tussal kórházi ápolásra szorult.

A háború kitörése előtti utolsó nyaralásra egyébként egy egész kis művészkompanyia vonult ki Prágából Medlov felé. A nyugtalanság és a globális összecsapásra való várakozás feszültségét egy pillanatra a látszólagos gondtalanság és önfel-leadség maszkírozta szebbre. Ott érte őket szeptember elseje. Milena még pár napig ott maradt leányával, majd visszatértek Prágába.

A *Přítomnost* végleg megszűnt, a főszerekesztőt, Peroutkát letartóztatták. Rövid kéthetes szünet kivételével, amikor is az egyik legfőbb kollaboráns, az oktatási miniszter Emanuel Moravec igyekezett rábeszélni, hogy a lapot – birodalmi szolgálatban – újraindítsa, amit Peroutka megtagadott, összesen több mint öt évet

töltött börtönben és koncentrációs táborokban. Jesenská számított arra, hogy követni fogja főszerkesztője sorsát – és nem kellett csalatkoznia. A Gestapo támaszkodhatott a szudétanémetek együttműködésére, akik csehszlovák állampolgárokként több mint húsz éven át tökéletes jártasságra tehettek szert az ország viszonyait illetően. Milena tehát a pankráci börtönbe került. A kihallgatást követően a benešovi tranzit-táborba küldték, majd onnan Drezdába, ahol sor került a perére.

A Cseh és Morva Protektorátus polgárainak joguk volt a formális bírósági eljáráshoz. Milena ugyanakkor elutasította a kirendelt ügyvédet, és maga vállalkozott a saját védelmére. A bíróság nem találta vétkesnek, s így visszaküldték Prágába. Minden jel arra utalt, hogy szabadon bocsátják, s rövid időre boldoggá tette e remény. A börtönben meglátogatta édesapja is, magával hozta Milena kislányát is. Jana csak a jellegzetes bicegéséről ismerte fel anyját. Milena nagyon rosszul viselte a fogságot, a hideg, nyirkos drezdai börtöncella még jobban tönkretette, lesóványodott és idejekorán megöregedett, holott csak negyvenéves múlt. Prágából mintegy preventíve és határozott időre kiszabott büntetés nélkül Ravensbrückbe küldték. Itt a koncentrációs táborban a nácik viszonylag barátságos körülmények között tartot-

ták a fogvatartott nőket, ugyanis ide vezették a nemzetközi küldöttségeket, hogy megmutassák a világnak, milyen mértékben túloznak a fogvatartottakkal szemben alkalmazott brutalitásról szóló hírek.

A körülmények azonban fokozatosan romlottak. Még jóval a háború előtt Milena egy tárcában a szenvedés témáját taglalta. Akkor így írt: „*Nem tudom, ki mondta, hogy az ember a szenvedésével fizet. Azt azonban bizonyosan tudom, hogy ez hazugság!*”⁸

Most megbizonyosodhatott a saját szavai igazsága felől. A táborban német, cseh, lengyel, cigány nők raboskodtak –, illetve a német-szovjet háború kitörése után Oroszországból is kerültek ide asszonyok. Milena a tábori kórházban teljesített szolgálatot. Megfigyelhette a pseudo-orvosi kísérleteket, látta az asszonyok és a táborban született gyermekek legyilkolását. Rendkívül ügyesen igyekezett a rabokat támogatni – és vigasztalni. Ezért is nevezték így: „matka Milena”. S nagyon vágyott a lánya után – aggódott, hogy vajon édesapja tudja-e biztosítani számára azt a nevelést, amelyet ő kívánt nyújtani számára.

Egészségi állapota folyamatosan romlott. Egy nap a szomszédos táborból férfiakat hoztak át – köztük volt Závīš Kalandra, a kitűnő művészettörténész, a szürrealizmus

teoretikusa is. Milena titkos levelet küldött számára, hogy nincs-e szüksége segítségre, de Kalandra visszatásította, és kérte, hogy biztonsági okokból inkább ne írjon. „No igen, az ember oly rövid ideig él, s aztán oly sokáig halott...” – mondta újdonsült barátnőjének, a szintén ott raboskodó Margarete Buber-Neumann-nak. Ugyanakkor tudta, hogy súlyos beteg, miután észrevette, hogy az archőrén a vesebetegség jellegzetes szimptomái mutatkoznak. A barátnői még 1943. augusztus 10-én megünnepezték a születésnapját, ami Milenát mélyen meghatotta. De már rendkívüli mértékben kimerült volt. Szabad pillanataiban a hőn szeretett Prágába tértek vissza emlékei, a végtelenségig nézegette édesapja képeslapjait.

Amikor a kórházba új orvos érkezett, Percy Treite, Milénában váratlanul feltámadt a remény. Noha Treite szintén SS-tag volt, de Prágából származott, s egy bizonyos ideig Jan Jesenský mellett tanonckodott. Beleegyezett, hogy a beteg egyik veséjét műtéttel eltávolítsák. A beavatkozás sikerült, ám a betegség jelei rövidesen a másik vesén is jelentkeztek. Már csak idő kérdése volt a vég.

Milena Jesenská 1944. május 17-én, Ravensbrückben, a tábori kórházban halt meg. Treite sürgönyben értesítette Jesenskýt leánya haláláról, s hogy engedélyezi a holttest Prágába szállítását; az idős atya túlságosan

gyenge volt a németországi utazáshoz. Azt követően, hogy kézhez vette a táviratot, unokáját nem a saját nevéen szólította. „Milča” – mondo-

gatta, ahogyan a leányát hívta annak idején.

FORDÍTOTTA PATÓ ATTILA

JEGYZETEK

---

1. Buber-Neumann, Margaret: *Kafkova přítelkyně Milena*. Toronto, '68 Publishers, 1982, 74. [Ha másként nem tüntetem fel, az idegen nyelvű idézeteket saját fordításban közlöm. A ford.]
2. Franz Kafka levele Milena Jesenskához. 1920. július 5.
3. Franz Kafka: *Naplók, levelek*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981. Ford. Eörsi István. 659, 664.
4. Vö. Jana Černá: *Moje matka Milena a Franz Kafka*. Akapit, Katowice, 1993, 50.
5. Milena Jesenská: Franz Kafka. *Národní listy (Nemzeti Újság)*, 1924. június 6.
6. Ld. Buber-Neumann, *op. cit.*, 105.
7. Milena Jesenská: *Nad naše síly. Češi, Židé a Němci 1937–1939*. Votobia, Olomouc, 1997. 165.
8. Buber-Neumann, *op. cit.*, 194.

© Fortepan, Lipóth Lászlóné, 1908